

УДК 930.85

УКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТР ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ

Н. А. Слободенюк

студентка 1 курсу, група М-11, навчально-науковий інститут економіки, менеджменту та права

Науковий керівник – ст. викладач В. М. Гром

*Національний університет водного господарства та природокористування,
м. Рівне, Україна*

У статті представлено результати дослідження і вивчення історії становлення та розвитку українського театру України другої половини ХІХ ст. Цей період в історії України був одним з найтрагічніших і тільки палка любов до своєї справи, надзвичайна енергія сценічних діячів і жива підтримка публіки дали можливість українському театру з честю вийти з цих труднощів і завоювати місце навіть у тих тяжких умовах, в які ставив його ворожий українському життю режим.

В статье представлены результаты исследования и изучения истории становления и развития украинского театра Украины второй половины ХІХ в. Этот период в истории Украины был одним из самых трагических и только горячая любовь к своему делу, необычайная энергия сценических деятелей и живая поддержка публики позволили украинскому театру с честью выйти из этих трудностей и завоевать место даже в тех тяжелых условиях, в которые ставил его враждебный украинскому жизни режим.

The paper presents the results of research and study the history of formation and development of Ukrainian theater Ukraine in the second half of the nineteenth century. This period in the history of Ukraine was one of the most tragic and just stick to his love affairs, emergency power stage actors and live support for the public was given the opportunity Ukrainian theater honorably get out of these difficulties and win a place even in difficult conditions, which put his enemy Ukrainian life mode.

Українське професіональне театральне мистецтво в другій половині ХІХ століття розвивалось у дуже несприятливих умовах: не було спеціальних закладів які б виховували кадри, приміщень, які б відповідали своєму призначенню, належних традицій режисури й акторської гри, високохудожнього репертуару, який би забезпечив постійний зростаючий інтерес публіки до театру.

Театр у цей період фактично був єдиним джерелом культурного життя нації. Він залишався єдиною надією уявленого народу на своє духовне відродження. І дали цю надію Україні перш за все такі видатні українські культурні діячі, як **М. Кропивницький, М. Старицький, І. Карпенко-Карий, М. Садовський, М. Заньковецька, П. Саксаганський** та інші митці, завдяки яким українське сценічне мистецтво в другій половині ХІХ століття було піднесено на небачений до того щабель - на вершину світової культури.

Питання про виникнення і розвиток театру в другій половині ХІХ ст. умови його існування цікавлять дослідників вже півтора сторіччя. Зокрема, В. Василька, С. Чорнія, І. Дзюбу. Вивченням театру, історією його розвитку займаються також такі театрознавці, як М.С. Тихонравов, П.П. Пекарський, О.І. Веселовський, О.С. Архангельський, П.Й. Морозов, М.К. Йосипенко, В.Б. Донченко. Вони стверджують, що фольклорна “різдвяна драма” як жанр, є початковим етапом становлення професіонального театру. В ході даного

дослідження я опрацювала кілька монографій, зокрема Д. Антоновича, К. Поповича, І. Крип'яневича, а також мемуари і спогади М. Садовського.

Метою нашої статті є дослідження і вивчення історії становлення і розвитку професіонального театру України другої половини XIX ст.

Для досягнення мети переді мною поставлені наступні завдання:

- з'ясувати, що передувало утворенню професіонального театру в Україні;
- визначити головні осередки становлення театру України;
- з'ясувати, які умови розвитку театру були у другій половині XIX ст.;
- охарактеризувати діяльність перших професіональних театрів, які діяли на території України;
- дати належну оцінку ролі театру у формуванні української державності.

Аналізуючи дану тему, насамперед потрібно зауважити, що український театр починається з аматорський гуртків середини XIX ст. Над творенням окремого українського театру, відсепарованого від московського, почали працювати спочатку аматори, яких зібралося два особливо видатних кола: одне в Києві, друге — в Єлисаветграді. В Києві справа почалася більш імпозантно: тут вона об'єднувалася навколо двох визначних діячів мистецтва: музики Лисенка та поета Старицького, у якого виявився зовсім винятковий талант режисера і майстра сцени. Коло Лисенка і Старицького об'єдналися аматори українського театру, як Павло Чубинський — автор українського гімну і відомий етнограф, його приятель О. Русов, пізніше відомий статистик. Подією в діяльності цього гуртка була вистава в Києві в 1874 р. написаної тоді Лисенком опери «Різдвяна ніч».

Аматорське мистецтво мало виразно демократичну спрямованість, що проявлялося в постановці п'єс, близьких і зрозумілих народові. Наприклад, аматорський театр полтавської недільної школи протягом 1861 – 1862рр. з успіхом ставив “Наталку Полтавку” І.П. Котляревського, “Сватання на Гончарівці” І.Ф. Квітки-Основ'яненка, “Бідність – не порок” О.М. Островського. Вистави викликали такий резонанс серед громадськості Полтави, що губернатор їх заборонив.

Заслуженим успіхом у 1861 – 1866 рр. користувався аматорський театр у Чернігові, відомий під назвою **“Товариство кохаючих рідну мову”**, в якому брали активну участь поет-байкар Л.І. Глібов, етнограф О.В. Маркович, лікарі І. Лагода, С.Д. Ніс та ін.

Інакше справа стала в Єлисаветграді, де на чолі гуртка стояв великий театральний артист Марко Кропивницький, а його оточувала талановита родина Тобілевичів. Кропивницький у 1871 р. вступив до театру в Одесі по контракту «на малороссийские роли» і зразу визначився своїм великим талантом. Але всякий потяг до відокремлення українського театру, здавалось, було назавше вбито заборонаю українського слова на письмі й на сцені знаменитим Емським указом 1876 року. Цей указ залишився в силі аж до революції 1905 року й багато лиха заподіяв українському письменству і театрові. Тільки восени 1881р. під тиском прогресивної громадськості царський уряд дозволив нарешті ставити український спектакль. Ця подія була, безперечно, важливою віхою в історії українського народу, незважаючи навіть на те, що відповідною урядовою постановою заборонялося "устройство специально малороссийского театра и формирования групп для пьесы и сцен исключительно на малороссийском наречии". Відомий актор Іван Мар'яненко звертає увагу на те, що коли чиновники помічали, що вистави набирають популярності, вони їх забороняли з яких завгодно причин: “то чіплялись чому печатка надломлена на цензурному екземплярі, то викреслення червоним чорнилом вважали за доказ небезпечності п'єси”.

Кропивницький вважається батьком українського театру, як Лисенко — української музики, як Котляревський — української літератури. Але акт Кропивницького вдався далеко ефектніше і блискучіше, ніж Лисенка, бо Лисенко чотири десятиліття не мав у музичній справі ні товариша, ні послідовника, а Кропивницький зумів себе відразу оточити блискучою плеядою співробітників, між якими на першому місці стали три брати Тобілевичі: Іван Карпенко-Карий, Микола Садовський і Панас Саксаганський та їхня сестра Садовська-Барілотті. Їх доповнював незрівняний комік-резонер Максимович. У жіночих ролях сяяли

виняткові таланти драматичної героїні Марії Заньковецької та побутовий талант Затиркевич-Карпинської.

Київські гастролі розпочалися з постановок п'єси Котляревського "Наталка Полтавка" та водевілю Д. Дмитренка "Кум – мірошник, або сатана в бочці". У 1883р. київський генерал-губернатор О. Дрентель заборонив гастролі театру на Київщині, Полтавщині, Чернігівщині, Волині і Поділлі. Цей вердикт діяв десять років, аж до 1893р. На запитання, чому українському театрові дозволено виступати у Москві та Петербурзі і заборонено у Києві, О. Дрентель відповів резонно: "Там театр – искусство, здесь – политика".

Кропивницький зрозумів що настав час "завоювати" Санкт-Петербург. Але для поїздки потрібно було мати не тільки значні кошти, а ще й дозвіл столичних властей. Ні того, ні того у драматурга не було, і він став шукати людину, яка б змогла в цьому допомогти. Через деякий час таку людину Кропивницький знайшов в особі відомого українського драматурга М. Старицького, якому в серпні 1883р. і передав керівництво трупю, залишивши за собою режисерську роботу.

Після закінчення зимового сезону 1884-1885рр. трупа розділилася на дві – одна під керівництвом М. Кропивницького, друга – М. Старицького. Виступи почалися в квітні 1885р. в Єлисаветграді виставою "Чорноморці" М. Старицького. Вперше поставлено п'єси "Бондарівна", "Розумний і дурень", "Наймичка", "Безталанна", "Мартин Боруля" І. Карпенка-Карого.

Всі учасники трупи Кропивницького були дуже талановитими. Однією з найяскравіших постатей була **М.К.Заньковецька**. Вона гастролювала не тільки по всій країні, а й за кордоном. Марія Констянтинівна неодноразово зазначала: «для мене і моїх сучасниць театр перш за все і після всього – храм... Я не можу грати те, чого не розуміє серце...».

У листопаді 1886р. після тривалих клопотань Кропивницький нарешті одержує для свого колективу дозвіл приїхати до Петербурга. Трупа М. Кропивницького протягом трьох місяців 1886р. виступала в Петербурзі й здобула визнання широкої публіки, в колах літераторів, діячів мистецтва, вчених.

Влітку 1888р. на чолі трупи Кропивницького стає М. Садовський. Через рік, повернувшись із заслання, до трупи приходить І. Карпенко-Карий. До створеного товариства увійшли М. Заньковецька, І. Загорський, Г. Тимаєва та багато інших артистів. М. Кропивницький формує нову, переважно із аматорів трупу, багато із учасників які згодом переростають у відомих акторів. Це перш за все Ф. Левицький, Є. Дарницька, О. Суслов, Г. Борисоглібська. У цьому складі трупа виступала до 1893 року.

На початку 1890-х років Кропивницький і Садовський намагаються об'єднати свої колективи, але це призводить до суперечок в трупах, і в результаті у січні 1893р. товариство Кропивницького припиняє своє існування.

У вересні 1894року М. Кропивницький збирає нову трупу, яка тоді ж і відкрила перший сезон в Харкові виставою "Наталка Полтавка". У складі (вихованці М. Кропивницького): Г. Борисоглібська, Ю. Шашанівська, О. Немченко, І.Загорський, Н.Чарновська та інші. У 1896 р. до трупи вступив І.Мар'яненко. Вперше було поставлено п'єси «Нахмарило», «Степовий гість» Б.Грінченка, оперу «Катерина» М.Аркаса, оперу «Коза-дереза» М.Лисенка, «Безпочвенники» М.Кропивницького. Трупа існувала до 1900 року.

У 1885р. утворився театр Старицького. До трупи Старицького увійшли: артисти Є. Боярська, О. Вірина, К. Ванченко-Лисатський, В. Грицай, Ю. Косиненко, Л. Манько, М. Маньківський, О. Зініна, Л. Ліницька, К. Підвисоцький; диригенти М. Черняхівський, І. Двортченко, М. Васильєв-Святошенко; художники А. Наврозов, Я. Степняк, Фроліні. У складі трупи були хор і оркестр народних інструментів.

Слава про першу професійну українську трупу все ширилась та ширилась. Нарешті, вона дійшла аж до столиці - Петербурга. Ще раніш, коли трупа була під орудою М.П. Старицького, той мав на меті повести трупу до Петербурга, але його заходи й клопоти не виповнилися. Року ж 1886 колишні золоті мрії здійснились.

У листопаді 1886 року після тривалих клопотань Кропивницький нарешті одержує для свого колективу дозвіл приїхати до Петербурга.

Слава трупи в Петербурзі росла з кожним днем. Квіти на вистави продавалися за тиждень раніше, і вся вулиця Мойка, що йшла до театральної каси, була заповнена людом різних рангів, і проїзд коней припинився.

Уперше в житті салон побачив таку артистичну гру, з якої був переконаний, що в мужицькому змученому працею тілі під свитиною б'ється серце, гаряче серце. Це переконання дала їм художньо – чарівна гра М.К. Заньковецької.

За декілька днів до вистави М. Кропивницького, як керівника трупи, викликали в контору імператорських театрів і запропонували йому вибрати п'єсу “не злишком довгуню, но и не чрезмерно короткую, и чтобы в пьесе была и драма, и комедия, чтобы спектакль был красиво обставлен и имел красочные костюмы”.

Українські артисти на своїй нараді вирішили поставити “Назар Стодолю” Шевченка і водевіль “Як ковбаса та чарка, то минеться й сварка”.

Ця перша вистава так сподобалась цареві, що він забажав побачити виставу ще раз, але тепер в Маріїнському імператорському театрі.

Цей петербурзький сезон з волі генерала Грессера трупа Кропивницького закінчила і переїхала в Москву. В умовах, коли українське слово зазнавала жорстких утисків з боку російського царизму, коли впливові російські шовіністи Кугель, Амфітеатров, Суворін, слідом за міністром внутрішніх справ Валуєвим зухвало заявили проте, що ніякої української мови ніколи не було, нема й не може бути, тріумф українського театального мистецтва в столиці Росії був чимось неймовірним. Адже уявлення про українську культуру і згаданих російських діячів, і багатьох інших було досить своєрідне. Вони вважали, що це не більше, як екзотика, що, можливо, якоюсь мірою й цікава, але звичайно ж, не має нічого спільного зі справжньою високохудожньою культурою. Головні її атрибути – баранячі танки, гопак, галушки і все такі інше.

Дослідивши і вивчивши історію розвитку професіонального театру України в другій половині XIX ст. я з'ясувала, що поширенню ідей національного відродження серед широких громадських кіл сприяв розвитку українського театру, який ґрунтувався на міцних традиціях корифеїв. Для української сцени було великим щастям, що зі сформуванням перших українських труп в них виступав цілий ряд високих сценічних обдаровань, які силою свого таланту надавали новій цінності старим і слабким творам, вливали сповнений життя й краси зміст навіть у наївні, невміло змальовані становища та типи, і давали публіці в цих безнастанно повторюваних одних і тих самих п'єсах високу художню насолоду. Театр залишався єдиною надією уярмленого народу на своє духовне відродження.

Особливо велику роль у відродженні національного театального мистецтва відіграв М. Кропивницький, якому належить заслуга у створенні нового українського театру. Саме він наприкінці 1882р. заснував Товариство акторів, котрому, за словами І. Франка, судилося стати трупою найкращих артистів світової слави”. Важливість цієї події засвідчує постанова ЮНЕСКО в 1982р. про святкування історичного ювілею від часу організації М. Кропивницьким першої групи українських корифеїв.

Список використаних джерел:

1. Антонович Д. Українська музика // Українська культура: Лекції за редакцією Дмитра Антоновича / Упор. С. В. Ульяновська; Вст. ст. І. М. Дзюби; Перед. слово М. Антоновича; Додатки С. В. Ульяновської, В. І. Ульяновського / Д. Антонович. — К.: Либідь, 1993. — 592 с.; [Електронний ресурс]. — Режим доступу <http://izbornyk.org.ua/cultur/cult22.htm>.
2. Галабушська І. Про Заньковецьку, побут, національність у театрі та інше // Український театр. — 1993. - №5. — С.3-5.
3. Історія української культури /За заг. ред Крип'якевича І. — 4-те вид., стереотип. — К.: Либідь, 2002. — 656 с.